

O PRVOM IZDANJU GUNDULIĆEVA „OSMANA“ (1826)

JAKŠA RAVLIĆ

I. KAKO JE DO NJEGA DOSLO?

Ne ulazeći u razloge nepotpunosti, Gundulićeva su »Osmana« — sudeći po brojnim rukopisima (sedamdeset po Körbleru, Stari pisci hrvatski, IX,³ 82 ali vjerojatno i više, jer svi rukopisi još ni danas nisu zabeleženi) — čitali mnogi u Primorju i primorskim krajevima našim, a sigurno i drugdje, pa je zbog te potrebe i nastalo toliko prijepisa, koje danas književni historici svrstavaju i traže najbliži prijepis originalu. S tim prepisivanjem rastao je interes za tu poemu, pa su ljudi tražili, da se štampa. Marljivi proučavalac Gundulićeva »Osmana« Džanluka Volantić, vicesekretar Dubrovačke republike, imao je uskoro izdati »Osmana« s nadopunom Pjerka Sorkočevića, kako svjedoči Franjo Marija Appendini (god. 1803).¹ Ne znamo iz kojih razloga, ali se tada »Osman« nije počeo tiskati.² Kako navodi Milan Rešetar, dubrovački je tiskar i izdavač Antun Martecchini »već 1803. pomišljao da izda *Osmana* u svojem kalendarsu za g. 1804. (*Giornale e Lunario per l'anno bissestile* 1804), koji je sigurno izdan krajem g. 1803., on na str. 3—4 javlja, da će izdati njega (= *Osmana*. Op. J. R.) i Ferićevu *Periegesis*, a da će o izdanju *Osmana* potanje kazati, »con un Manifesto a parte, il quale sarà dato fuori quanto prima«.³

Nema sumnje, da će ova vijest Martecchinijeva biti u vezi s onom Appendinijevom, pa će biti istina, da se tu radilo o štampanju »Osmana« u redakciji Volantićevoj i s dopunom XIV. i XV. pjevanja Pjerka Sorkočevića, jer nam nije poznata ličnost, koja bi osim Volantića uživala opće povjerenje u tome poslu, iako je bilo više ljudi, koji su poznavali »Osmana«.

¹ F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche*, II, Dubrovnik 1803, str. 265. — Džanluka Volantić (Dubrovnik, 1794 — 23. III. 1808) bavio se dugo godina »Osmanom«, ako ne otprije, sigurno od 1795., pa je pored kritičkoga prijepisa spremio i komentar »Osmanu«. Njegovom smrću nestalo je onoga, koji je na »Osmanu« najintenzivnije radio i najviše zagovarao štampanje toga Gundulićeva djela.

² Đ. Körbler, *Stari pisci hrvatski*, IX³, Zagreb 1938., 84.

³ *Ibid.*, str. 83, bilješka 35.

Antun Martecchini je u veljači 1801. preuzeo štampariju u Dubrovniku, te je sa svojim sinom Petrom Franom nastojao da se u izdavačkom poslu rukovodi višim, literarnim kriterijima, pa su sav trud ulagali u to, »da, po svojim silama i sredstvima, izdadu do tada još neobjavljeno blago stare dubrovačke književnosti«. ⁴

Kako smo vidjeli, tad se »Osman« nije tiskao. Barem to mi danas ne znamo. Sačuvalo nam se ipak deset araka tiskana »Osmana«, za koje Đuro Körbler misli da su iz Martecchinijeve štamparije, ali da su štampani »između godine 1810. i 1820«. ⁵ Nadalje, Đ. Körbler misli, da je štampanjem »Osmana« počeo Pjerko Sorkočević poslije smrti Volantićeve. ⁶ Milan Rešetar, pozivajući se na »slova«, drži, da »je priličnije istini, da je to izdanje priredio u svojoj ručnoj domaćoj štampariji Luka Stulić, ujak prof. Pera Budmani, koji je tako pričao prof. I. Brozu, tim više što ne mogu vjerovati, da bi Sorkočević htio za *Osmana* prirediti tako neznatno i siromašno izdanje« . . . Po mišljenju Rešetarovu Sorkočević »nije ni počeo taj posao izdavanja«. ⁷

Kako se vidi, ovo pitanje ostaje otvoreno, iako su navodi Körblerovi dosta uvjerljivi. Jedino što možemo, mislim, prihvatiti, jest to, da je netko pokušavao štampati »Osmana« prije god. 1826., kad se je on prvi put pojavio čitav s Gundulićevim tekstom i nadopunom Pjerka Sorkočevića.

Kako je do toga došlo, prikazat ću po protokolima i indeksu iz Državnog arhiva u Zadru, sačuvanim iz toga vremena. ⁸

⁴ O Antunu Martecchiniju isp. Niko Gjivanović, Štampani u starom Dubrovniku, Dubrovački zabavnik 1928. Dubrovnik 1927., str. 58—59.

⁵ Stari pisci hrvatski, IX³, 84.

⁶ Stari pisci hrvatski, IX³, 86—87.

⁷ Isto mjesto, 84, bilješka 36. — Luka Stulić (1772—1828), Dubrovčanin, liječnik i pisac kazališnih komada, koji su se prikazivali 1826. i 1827. Protivno od općeg, on je imao mišljenje o »Osmanu«, da se ne može takmiti s velikim epopejama drugih naroda (M. K o m b o l, Povijest hrvatske književnosti do preporoda, Zagreb 1945, 380).

Primjerak nepotpunog izdanja (šest prvih pjevanja, stranica 160, maloga formata) čuva se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (sign. R 1310). Na primjerku piše, da ga je poklonio (kome?) »potpukovniku m. Josip Vandony rodom iz Milana, sad u Dubrovniku 29^a travnja 1854«. Bio je nekada vlasništvo knjižnice »Bona Gozze« u Dubrovniku.

Pred pjevanjima ima po jedna kvartina, u kojima se iznosi najkraće sadržaj pojedinog pjevanja. Te su kvartine različite od onih stihova u I. izdanju iz 1826.

Navodim samo jedan primjer (s lijeve strane su stihovi ovog nepotpunog izdanja, a s desne onoga iz 1826:

Pred pjevanjem I.

Osman dobit od Pogliaka
Put Azie vojsku kupit
Misli pochi, za scgnom paka
Na karstiane silno rupit.

Pred pjevanjem I.

Poglska Osmana slava smeta
Jer prikove Turske odkriva,
Tim za stehi Zarstvo od svjeta
Pochi u Istok odrediva
Stare cette priurediti,
Nove izbrane prikupiti.

⁸ U Državnom arhivu u Zadru (DAZ) u Registraturi, nažalost, nema spisa iz tog vremena, koji su izgubljeni ili zatureni, pa sve donosim po protokolima i registrima, koji su se sačuvali. Zahvaljujem arhivistu Državnog arhiva u Zadru dru. A. M. Strgačiću, što me upozorio na te podatke.

1. Prema protokolu iz god. 1821. od 14. kolovoza Kotarsko poglavarstvo iz Dubrovnika šalje »le dichiarazioni dello Stampatore Martecchini sulla stampa del Poema Epico l'Osmanide«.⁹ Ovo znači, da je Martecchini podnio svoju molbu vjerojatno prvih dana kolovoza 1821., kad ju je Kotarsko poglavarstvo u Dubrovniku poslalo 14. kolovoza iste godine Namjesništvu u Zadar. Prema ovim šturim riječima protokola ne znamo, da li je ili kako je molbu Martecchinijevu popratilo Kotarsko poglavarstvo. Da je ono moralo nešto kazati, u to smo uvjereni, jer se i tražilo mišljenje o svakoj poslanoj molbi. Ovu je Martecchinijevu molbu Namjesništvo poslalo, kako ćemo vidjeti, nadležnom mjestu u Beču.

2. U protokolu iz god. 1821. od 9. studenoga saznaje se, da je »Polizey Hofstelle« iz Beča, pod datumom 26. listopada iste godine javila, pozivajući se na broj Namjesništva iz Zadra, »da vraća manuskript dubrovačkog tiskara Martecchinija« koji sadržava, »das alte illyrische National Heldengedicht, 'Osmanide' in Druck legen zu dürfen, mit einigen Bemerkungen«.¹⁰

Tek iz ovih vijesti protokola saznajemo, da je Martecchini svojoj prvoj molbi priložio rukopis »Osmana«, ali ne možemo znati, ni koji je to rukopis, ni koje su to primjedbe, što ih je navela Dvorska policija iz Beča, kad je vratila rukopis »Osmana«.

Namjesništvo iz Zadra poslalo je Kotarskom poglavarstvu u Dubrovnik rukopis »Osmana« s primjedbama iz Beča, da javi Martecchiniju.

3. U listopadu 1821. Martecchini je dobio rukopis »Osmana«, pa su njegovi priređivači, vjerojatno, prema primjedbama policije radili, te je ponovo Martecchini poslao molbu, jer se u protokolu iz god. 1822. od 14. kolovoza kaže, da Kotarsko poglavarstvo u Dubrovniku od 9. kolovoza popraća molbu tiskara Martecchinija »d' essere istruito del mezzo il più sicuro per rimettere all' Aulica revisione il Manoscritto Originale che costituisce Il Poema Epico l'Osmanide«.¹¹

Koliko iz ovoga možemo razumjeti Martecchini je morao izvršiti, što se u primjedbama Dvorske policije tražilo, da bi mogao dobiti dopuštenje za štampanje »Osmana«. On traži, da se uputi »dell mezzo il più sicuro per rimettere . . . il manoscritto originale che costituisce il Poema epico l'Osmanide« poslije više od osam mjeseci. Zašto on tako kasno javlja? A zašto već nije udovoljio tim primjedbama i poslao rukopis, što se je od njega tražilo? Prema gornjim vijestima vjerojatno je, da se je »Osman« dotad usklađivao prema traženju vlasti. Kakve su to primjedbe bile? O kakvom se »originalu« tu radilo? Da li može biti govora o originalu? Meni se čini, da se može odgovoriti jedino na pitanje, da li je

⁹ DAZ: Protocollo degli esibiti . . . , g. 1821. od br. 14001 do 16000, pod br. 15308/2868 od 29. VIII. Kot. poglavarstva u Dubrovniku br. 5831 od 14. VIII. ad br. 9262 a. c. (Fasc. III/7).

¹⁰ DAZ: Protocollo degli esibiti del Ces. R. Governo di tutta la Dalmazia, god. 1821. od 9. studenoga br. 19977/3691 (Fasc. III/7).

¹¹ DAZ: Protocollo degli esibiti . . . , god. 1822., br. 14001—16000 br. 14083/2554 od 14. VIII. Kot. poglav. god. 1822. od 9. VIII., br. 5546/563 (Fasc. III/7).

tu moglo biti govora o »originalu«. A taj odgovor mora biti negativan, pa »originale« moramo shvatiti kao priređeni prijepis za štampu.

4. Ono što se od Martecchinija tražilo, njegovi su priređivači dospjeli da svrše 14. svibnja 1823., te on tek tada udovoljava traženju »Polizey Hofstelle«. Njegov je podnesak protokoliran tek 8. lipnja iste godine, što će značiti, da je on poslije datuma, koji nosi molba, predao svoj podnesak Kotarskom poglavarstvu u Dubrovniku. O tome se kaže u protokolu: »Antonio Martecchini, stampatore in Ragusa, 14. V. (1823)... partecipa aver subordinato all' Eccelsa Aulica Superiorità della Censura Poema illirico intitolato ,Osmanide'«. ¹²

Kako se iz ovoga može razabrati, Martecchini je poslao rukopis »Osmana«, jer su vjerojatno njegovi priređivači dotad radili još nešto oko rukopisa prema želji »Polizey Hofstelle«; ili, možda, i prema svom nahodjenju.

Prema spomenutoj bilješci u protokolu Martecchini je 8. lipnja 1823. poslao rukopis »Osmana« u Beč, razumije se, preko Dubrovnika i Zadra. Tako je gotovo dvije godine trebalo da prođe od prve molbe Martecchinijeve najprije, da izdavač dozna što i kako treba da pošalje, da bi »Osman« dobio dopuštenje da se štampa, i napokon da sam Martecchini, odnosno njegovi književni radnici zadovolje tim zahtjevima. Na čemu se tu radilo, nažalost ne govori ni jedan protokol, a još manje indeks, pa bismo morali nagađati. Ali, kako razne kombinacije ne moraju značiti i stvarnu istinu, to ću se zasad uzdržati od toga, uvjeren, da bi se ipak moglo naći negdje traga o tim poslovima, koji su omogućili, da »Osman« izađe u svom prvom izdanju.

5. Od polovine godine 1823., pa do početka 1825. nema ni traga u protokolima ni u indeksima o Martecchiniju ni o »Osmanu«, pa sigurno nije ni bilo ništa.

Tek u protokolu iz god. 1825. stoji: »1005/232 od 20. siječnja 1825.: Antonio Martecchini, stampatore e librajo a Ragusa, implora, che sia data evasione al ricercato permesso di poter dare alla luce da suoi torchj il Poema intitolato l'Osmanide, colla prefazione o prologo«. ¹³

O istoj stvari u indeksu za god. 1825., pod imenom Martecchini Antonio, stoji: »rinova il chiesto permesso di dar alla stampa il Poema l'Osmanide«. ¹⁴

Kako se vidi, ove se dvije bilješke — jedna iz protokola, a druga iz indeksa protokola za god. 1825. — podudaraju, da je Martecchini iz Dubrovnika ponovo tražio rješenje svoje molbe za štampanje »Osmana« s predgovorom.

¹² DAZ: Protocollo degli esibiti . . ., g. 1823., od br. 8001—10000, br. spisa 9212/1702 od 8. VI., u vezi s br. 19977 (naš br. 2). (Fasc. III/7). — Indice del protocollo generale dell'anno 1823 contenente le materie seguenti: Culto, br. 9212, fasc. III/7. Tu se poziva na br. 19977 god. 1820., ali taj indeks nisam našao. Prema ovome čini se, da je Martecchini još 1820. pokretao tiskanje »Osmana«.

¹³ DAZ: Protocollo degli esibiti . . ., 1825., pod br. 1005/232, od 20. I. 1825. (Fasc. III/7).

¹⁴ Indice del protocollo . . ., god. 1825., oggetti scientifici e letterari, br 1005 (Fasc. III/7).

Što je bilo kroz ovo vrijeme s rukopisom »Osmana«, nije točno poznato, ali kako će se kasnije vidjeti, rukopisom su se vjerojatno bavljali određeni recenzenti, što se vidi iz izvještaja Sedlnitzkome.

6. U tome izvještaju upućenom Sedlnitzkom iz Zadra, od 3. lipnja 1825. kaže se, da prema visokoj zapovijedi iz Beča, od 14. lipnja 1823. bilo je određeno, da ilirsku junačku pjesmu »Osman« ispituju neki ljudi potpuno upućeni u zemaljski jezik i dorusli predmetu.

Namjesništveni savjetnik von Braunizer, kao naučni referent cenzure, šalje sada rezultat cenzorskih nalaza.

Ne ulazeći u zamjerke na nutarnju vrijednost nekih dijelova, svi se recenzenti slažu u tome, da se dopusti štampanje djela s oba predgovora i dopunom Sarkočevićevom.

Dok se — završava sastavljač dopisa, a misli na dalmatinskoga namjesnika, koji će potpisati dopis — slažem s temeljitim navodima recenzenata, dostavljam u isto vrijeme spise, Sedlnitzkome, s rukopisom.¹⁵

Iz ovoga izvještaja vidimo, da je dvorski cenzor ili ministar policije odredio 14. lipnja 1823., da se ocjena prepusti domaćim ljudima, koji tu stvar poznaju. Takvu naredbu ja nisam našao, pa će biti, možda, dio nekog drugog spisa, tako da je protokolista pročitao jedan dio spisa, pa ovo nije uveo.

Osim toga, doznajemo, da je 3. lipnja 1825., dakle poslije dvije godine dana taj posao bio gotov i da je s tim poslom bio zadovoljan savjetnik Braunizer. I na kraju šalju sve Sedlnitzkome, koji će donijeti konačnu odluku.

Konačnu odluku Sedlnitzkog nisam našao, ali to nije ni tako važno, jer spomenuti spis sadržava sve važnije, pa će činovnik u Beču kod odobravanja biti ponovio ono isto. Odluka Sedlnitzkoga bit će stigla kroz mjesec dana, kroz koje su se vrijeme sve slične stvari rješavale. Osim toga, »Osman« je 1826. bio štampan, pa i to potvrđuje, da je odobrenje postojalo. Takva sva odobrenja sadržavaju samo najvažnije stvari, tako da s ovim odobrenjem nismo mnogo izgubili. Jedino je šteta, što se ne može reći, tko su bili cenzori za prvo izdanje »Osmana« i što su oni napisali u svojim izvještajima, jer spisa nema, pa ili su nestali ili su negdje zatureni.¹⁶

Glavno smo ipak doznali iz ovih sažetih sadržaja spisa: da se pitanje štampanja »Osmana« povlačilo od 14. kolovoza 1821. (ili čak 1820.), kad je Martecchini predao svoju prvu molbu za dopuštenje tiskanja, pa do odgovora Sedlnitzkoga, koji će biti došao krajem lipnja ili početkom srpnja 1825., dakle četiri godine. U međuvremenu su morali priređivači

¹⁵ DAZ: Presidijalni spisi god. 1825., kateg. XII, br. spisa 722/p. od 3. VI. 1825. U tome izvještaju se kaže: . . . »geht der Erfolg der Verhandlungen einstimmig dahin, dass der Werk zum Drucke zugelassen . . . werde.«

¹⁶ Glavni stručnjak za dubrovačku književnost u Zadru gg. 1839., 1842. i 1843. bio je Luka Torre, upravitelj pijarističke škole, rođen u Komiži (Vis) 1799. God. 1828. on je vjeroučitelj u gimnaziji u Dubrovniku, god. 1841. u zadarskom liceju. Pripada krugu oko »Zore dalmatinske«. Napokon je superior piar. škola u Dalmaciji. Drugi je stručnjak Ivan Franceschi, profesor; oni su tih godina pisali izvještaje o dubrovačkim knjižnicama (rad u pripremi).

nešto mijenjati, prema željama recenzenata. Zato ne možemo točno reći ni to, što je promijenjeno, odnosno kakav je tekst prijedloška bio u odnosu prema izdanju Martecchinija od god. 1826.^{16a}

II. O NEKIM PITANJIMA U VEZI S PRVIM IZDANJEM

Otkad smo dobili Martecchinijevo prvo izdanje »Osmana«, pojavila su se neka pitanja, koja bi trebalo u granicama mogućnosti riješiti. Prije nego prijedemo na to, držimo, da je korisno donijeti shemu I. izdanja »Osmana« i njegov vanjski opis, što će nam kasnije trebati.

OSMAN / spjevanje vitescko / Giva Gundulichja / vlastelina dubrovackoga. / O snanjenem djelaa Gundulichjevieh, i scivotom Osmanoviem / priteceno, s dar scjagnima Pjevagna na naresceno, Nadomjerenja / gnima stvarji od Spjevooza u kratko narecenieh, i Isgo- / varagnem rjecji tkomugodi sumracnieh sledjeno. Dubrovnik 1826, po Antunu Martekinu.

»Osman« je podijeljen u tri »razdjelka« (knjige).

Prva knjiga sadržava predgovor, str. 3—12; Oznanjenje [nova paginacija], 1—4; Skazanje života Osmana I cara otmanskoga, 5—40; Povježbanje [sa »cetiri cetveroredka«], 41—42; Zdržanja svih dvadeset pjevanja, 43—49. Osman. Pjevanje prvo [nova paginacija], 1—17; Nadomjerenja, 19—48; Pjevanje drugo, 49—71; Nadomjerenja, 73—81; Pjevanje III, 83—98; Nadomjerenja, 99—111; Pjevanje IV, 113—133; Nadomjerenja, 135—145; Pjevanje V, 147—170; Nadomjerenja, 171—179; Pjevanje VI, 181—197; Nadomjerenja 199. Iskrivjenja poispri, 201. — Čitav prvi »razdjelak« ima 202 strane.

Druga knjiga. Pjevanje VII, 3—21; Nadomjerenja, 23—43; Pjevanje VIII, 45—77; Nadomjerenja, 79—85; Pjevanje IX, 87—117; Nadomjerenja, 119—121; Pjevanje X, 123—150; Nadomjerenja, 151—172; Pjevanje XI, 173—209; Nadomjerenja, 211—217; Pjevanje XII, 219—243; Nadomjerenja, 245; Pjevanje XIII, 247—262; Nadomjerenja, 263—267; Iskrivjenja poispri, 268. — Drugi »razdjelak« ima 268 stranica.

Treća knjiga. Pjevanje XIV, 3—27; Nadomjerenja nema; Pjevanje XV, 29—64; Nadomjerenja, 65—66; Pjevanje XVI, 67—84; Nadomjerenja, 85—89; Pjevanje XVII, 91—123; Nadomjerenja, 125—128; Pjevanje XVIII, 129—154; Nadomjerenja, 155—157; Pjevanje XIX, 159—205; Nadomjerenja, 207—219; Pjevanje XX, 221—242; Nadomjerenja, 243—269; Iskrivjenja, 270. Podočno pritištenje šticeño je zakonima [nije numerirana]. Izgovaranje razlicieh, i ne svakomu obicnieh rjeci, koje se kad i kad susretaju u ovieh knjigah, I—XXIV.

^{16b} Đuro Körbler (St. p. hrv. IX³, 74) kaže, da austrijska cenzura nije dopustila, da se u Markovićevu predgovoru štampa napada na Francuze, zbog kojih je i Volantić umro. Körbler to sudi po rukopisu iz god. 1820., koji se čuva u samostanu franjevacu u Dubrovniku, a priredio ga je Ambroz Marković.

— Ova knjiga ima 295 strana. Prema tome čitav »Osman« iz 1826. ima $202 + 268 + 295 = 765$ strana običnoga formata¹⁷.

Poznato je, da je Ambroz Marković, franjevac iz dubrovačkoga samostana Male braće, izdao Pismo o »Osmanu« I. F. Gundulića¹⁸, a kome je prvi u našoj književnoj historiji iznio svoj rad oko pripremanja neke knjige, ovdje prvoga izdanja »Osmana«, koji je štampau u Dubrovniku 1826. Zbog važnosti prvog izdanja »Osmana« i nekih pitanja hrvatske književnosti, potrebno je da u kratkim crtama pregledamo Markovićevo Pismo, da ga dovedemo u sklad s iznijetim dokumentima u ovoj raspravi. Pregledat ćemo samo prvi njegov dio, koji se odnosi na gornje izdanje Gundulićeva »Osmana«¹⁹.

U spomenutom pismu Marković kaže, da se i on slaže s tim, da oznaka »poema epico« Gundulićevu epu ne odgovara, pa u rukopisu, koji je on kao priređivač tog izdanja predao Martecchiniju, stoji »Pjesan«. Martecchinijevi prijatelji savjetovali su ga, da »pjesan« označi oznakom »poema epico«. Da bi zadovoljio tiskara i prijatelje, koje je cijenio, Marković kaže, da je tome udovoljio²⁰.

Kako se vidi, ovo neslaganje nije bez osnova, jer »Osman« ima u sebi mnogo romantičnoga, pa moramo uzeti u obzir i ovaj element. Važno je za književnu historiju, što su to primijetili poznavaoči »Osmana« već početkom XIX. stoljeća, a sigurno i prije.

U nastavku svoga pisma Marković kaže, da je mislio, da je dopisivanje o »Osmanu« svršeno, međutim, pojavom 1827. prijevoda »Osmana« sa životom Gundulićevim, napisana od Fr. M. Appendinija, upravitelja nabožnih škola u Dubrovniku, »mi aspettava di giorno in giorno altri dubbii sull'Osmanide e sulle notizie da me trasmesse« . . .²¹

Marković kaže, da će odgovoriti na dva pitanja, u prvome će odgovoru iznijeti potanko uzrok, podrijetlo, napredak i svršetak svoga rada.

¹⁷ Primjerak »Osmana« (3 knjige) iz god. 1826., tiskan u Dubrovniku, poklonio je sin Antuna Martecchinija Lj. Gaju prigodom njegova posjeta Dubrovniku. Sve se tri knjige čuvaju u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, gdje je čitava Gajeva knjižnica. Po sveta glasi:

»U Dubrovniku na 26. Lipnja 1841.
Pribistromu i glasovitomu Docturu
Gospodinu Lodoviku Gaj
za biglieg svoje velike zienze i slusgbe
Petar — Frano Martecchini«.

¹⁸ Ambroz Marković, Lettera sull'Osmanide di G. F. Gondola . . . Venezia 1828., str. 9. Iako je pismo Markovićevo upravljeno »ad un suo amico«, ono je odgovor F. M. Appendiniju i drugim glasinama, koje su kružile 1826. i poslije u Dubrovniku, a možda i izvan njega.

¹⁹ Drugi dio Markovićeva pisma (v. bilješku br. 18) obradit ćemo u prikazu, kako je došlo do štampanja prijevoda Osmana: Versione libera dell'Osmanide, poema illirico di Giovanni Fr. Gondola, patrizio di Ragusa. Colla di lui vita dal Padre Francesco-Maria Appendini delle Scuole Pie. Dubrovnik 1827. — Ambroz Marković je franjevac, iz Dubrovačke Rijeke. Usp. O. T(alija Urban): O. Ambroz Marković, »Iskra«, Zadar, 1892., br. 13—14, str. 107—109, gdje je pisac iznio poznate stvari i neke netočne tvrdnje, koje rasprava postavlja na svoje mjesto.

²⁰ Marković, Lettera 3.

²¹ Id., ib., 3—4.

Već znate — kaže Marković — da je poslije smrti vrlo učenoga i zaslužnoga Volantića²² »Osman« Gundulićev pripao njegovim nasljednicima, koji su ga poslije koje godine (»dopo qualche anno«) prodali, a da se nije znalo lice, komu je prodat. Dapače se držalo gotovo stalnim, da je to lice laičko i stranac. Kad je bio pri kraju svoga rada na »Osmanu«, Marković je doznao, da je tu ostavštinu kupio F. M. Appendini. Misao, da bi se djelo Volantićevo moglo izgubiti ili da se izgubilo u tuđini, djelovala je na poštovaoca domovinske slave, a napose na Markovića, vrlo teško, osobito zbog njegova narodnoga jezika (»naturale suo dialetto«) i originalnog pravopisa. Razmišljajući o tome, kako bi se mogao spasiti takav gubitak, odlučio se Marković ne štedjeti truda, da bi sakupio sve, što pripada »Osmanu«. Marković u bilješci kaže, da je na početku svoga rada znao, da je Volantićev rukopis kupio F. M. Appendini, da bi se uzdržao od posla, jer bi se mogao nadati, da će predgovor, život Osmana i bilješke prije ili kasnije tiskati, da bi »Osman« ugledao svijet na hrvatskome jeziku²³.

Da bi spasao taj gubitak — kako je u početku mislio — Marković je potražio sve primjerke »Osmana« u knjižnici svoga samostana, zahvaljujući pomoći svoga subrata Benigna Albertini,²⁴ koji je poznavao dobro knjižnicu, osobito poslije odlaska francuske vojske. Pretraživši svaki papirić našli su sandučić, koji je bio u sobi fra Urbana Marchetti²⁵ poslije njegova odlaska iz Dubrovnika, a nakon toga prenijet je u knjižnicu. U kovčežiću je bio, među ostalim papirima i primjerak rukopisa »Osmana« Ispitujući ga, poznalo se, da je on »una brutta copia del Volanti«. Marković kaže, da ga je ovo pronašašće utješilo, a poraslo mu je zadovoljstvo, kad je u tome sandučiću našao i dva nadopunjena pjevanja, kao i odnosne sadržaje, a jedno i drugo »dell' illustre poeta illirico signor Pietro di Sorgo«.

Marković dalje priča, da je proučavajući taj primjerak našao više pogrešaka i nestalnosti. Sakupivši što više primjeraka i usporedivši ih, a kod sumnja pitajući učene ljude (među kojima kanonika Rafaela Radelju i spomenutoga Albertinija), učinio je ono, što je tiskao²⁶.

Uredivši ep što je mogao bolje, zaželio je i Marković po primjeru Volantićevu opskrbiti ga bilješkama, pa je unio na pojedina mjesta povijesne činjenice, geografske bilješke, tumačenje mitologije i slično. Pretražujući ponovno ostale papire u knjižnici i u kovčežiću, našao je sveščić Volantićevih papira, u kome je bio sadržaj epa (»l'argomento del poema«), koji je bio na više mjesta izbrisan i teško čitljiv, a druge bilješke raznih pjevanja u neredu i mnoga mjesta precrtana. Usprkos

²² v. bilješku br. 1.

²³ Marković, Lettera, 5, 15.

²⁴ Benigno Albertini, franjevac u Dubrovniku, knjižničar samostanske knjižnice, kasnije biskup.

²⁵ Urban Marchetti (1783—1866), franjevac, do 1814. bio je u Dubrovniku, a 1827. bio je hrvatski ispovjednik u bazilici degli Angeli u Assisiju. Kad je trebao otputovati, ostavio je u svojoj sobi taj kovčežić, koji je poslije nekog vremena vraćen u knjižnicu (Marković, Lettera, 17 bilj. 3).

²⁶ Marković, o. c., 6.

tome, uzeo je Marković te bilješke sobom, svijestan, da mu mogu poslužiti, kao što je i bilo, jer su mu uštedjele mnogo truda. Prionuo sam radu — kaže dalje Marković — i pod vodstvom spomenutih bilježaka služio sam se raznim piscima, te napisah u našem hrvatskome jeziku život Osmana.

Prešavši poslije na pisanje bilježaka, sastavio ih je 296, djelomično prema Volantićevim, a ostale prema vjerodostojnim djelima, kao što je *Storia universale de' letterati Inglesi*, moderno ili današnje stanje sviju naroda, knjiga *P o p j e v k e* ili hrvatske pjesme, la *Storia del Calmet*, život kraljevića Vladislava »di Stanislao Kobierzicki«²⁷ i toliko drugih. Ovim bilješkama dodao je Marković drugih 36 za prvih sedam pjevanja; građu za to dao mu je fra Klement Rajičević, marljivi sakupljač vijesti i pjesama Dubrovčana; ove su bilješke već od Bašića bile prevedene na hrvatski, a Marković ih je porazdijelio na razna mjesta i tako su nastale 332 bilješke²⁸.

Svi rukopisi, koje sam našao — kaže Marković — i koje sam gore spomenuo, postoje i mogu se svakome pokazati. Isto tako sva su gore navedena lica živa, pa se mogu pitati. Ako bi se ipak pojavila kakva sumnja u istinitost ovih mojih riječi (ne mogu, ne ću reći vjerovati), imaju najlakše sredstvo, da se uvjere u istinitost, taknuvši ih vlastitim rukama.

Dalje je Marković primijetio, da je Volantić pisao sa strana po čitavu epu razne riječi, pa se dosjetio, da je Volantić namjeravao sastaviti rječnik manje poznatih riječi iz »Osmana«, o čemu da nije ništa prije znao. Sakupivši sve riječi, za koje je Marković mislio, da ih svatko ne će moći razumjeti u životu Osmanovu, kao i epu i bilješkama, poslužio se raznim knjigama, rječnicima, a u nedostatku svega, pitao je ljude, koji znaju slavenski jezik i poznaju turski, sastavio je mali rječnik, koji je tiskan na kraju prvog sveska »Osmana« iz god. 1826., koji je on uredio i sastavio.

U ovo vrijeme saznao je, da Vice Mazarović, župnik Perasta i opat crkve sv. Jurja kotorske dijeceze, ima četiri kvartine nepoznatoga pisca, koje, kako se govorilo, — kaže Marković — iskazuju sadržaj čitava epa, a vlasnik ih je ljubomorno čuvao. Zaželio ih je dobiti, te mu i uspije preko fra Anakleta Dubravčića, prijatelja Mazarovićeva²⁹. Kad je dobio te četiri kvartine, nije u njima našao, što je mislio; ipak ih je uvrstio u ep, da se ne bi s vremenom izgubile.

Na kraju, da bi izveo svoju ideju, sakupio je Marković sve bilješke, koje su bile moguće o životu Gundulićevu; među njima je izabrao vrednije, te ih je rasporedio poslije predgovora »Osmanu«.

Svršivši tako poslije pet godina svoj rad — završava Marković pričanje, kako je uredio i sastavio komentare »Osmana« iz god. 1826. —

²⁷ Stanisl. Kobierzicki, *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae*. Danzig 1655.

²⁸ Marković, o. c., 7.

²⁹ Fratar Anaklet Dubravčić je kao dobar propovjednik bio više puta u Boki Kotorskoj, jer su dvije župne crkve, one iz Perasta i Prčanja, običavale pozivati franjevce iz Dubrovnika na propovijedanje, Marković, o. c., 17, bilj. 4.

nije mu drugo preostalo, nego da ga dade na čuvanje samostanskoj knjižnici Male braće, kako je u početku mislio učiniti. Ali saznajući, ne zna kako, Antun Martecchini, tiskar i knjižar iz Dubrovnika, da Marković ima »Osmana« da ga tiska, Marković je dugo odbijao, bojeći se izlaziti pred svijet djelom, koje je radeno da zauzme osrednje (»mediocre«) mjesto u knjižnici samostana. Napokon sam popustio — kaže Marković — na ponavljana traženja Martecchinijeva i njegovih prijatelja, koji su čitali »Osmana«, a bili su sposobni da sude. Tako sam ga predao Martecchiniju, koji ga je prošle godine tiskao o svom trošku, a Markoviću dao 30 primjeraka³⁰.

Riječi Ambroza Markovića važne su nam, jer prvi put u historiji naše književnosti neki priređivač i urednik otkriva čitav postupak u svome radu, a A. Marković nam je to ispričao od smrti Volantića i svoje zabrinutosti za njegovu ostavštinu do konačno svršena posla. Ambroz Marković navodi žive svjedoke za svoje tvrdnje, pa kako uz to njegovi navodi ne protivurječe poznatim činjenicama, mislim, da je sve ono, što on navodi, istinito.

Jedino je jedno pitanje ostalo nejasno, i to, kad je Ambroz Marković svršio svoj rukopis. Ono treba objasniti, jer su ga neki krivo tumačili. Marković kaže: »Finito così dopo il corso di cinque anni il mio lavoro, non mi rimaneva altro, se non riporlo nella nostra Biblioteca, come subito dal principio avea ideato di fare«³¹. Te je riječi Markovićeve Đuro Körbler protumačio netočno ne znajući za dokumente, koje sam naveo, kao i zbog toga, što kod Jansena³² nije dobro vezao jedno važno mjesto za to pitanje. Đuro Körbler je gornje riječi Markovićeve protumačio ovako: »Pažljiv je čitalac odmah mogao opaziti, da je predgovor izdanja Markovićeve datiran 19. srpnja 1821., pa će pitati, zašto se ono štampalo istom godine 1826. Odgovor na to pitanje naći će on u apologiji Markovićevoj (misli na Lettera i t. d., str. 9), gdje čitamo, da je marljivi redovnik nakon pet godina svršio svoj rad oko rukopisa 'Osmana', pa da ga je tada pohranio u biblioteci svoga manastira«³³. Kako se razabire, Körbler misli, da je Marković svršio posao oko rukopisa 1821. i poziva se na datiranje predgovora 19. srpnja 1821. Tek poslije ovoga, da ga je zamolio Martecchini, da mu preda rukopis za tiskanje, Marković se nećkao iz skromnosti, pa je u tome natezanju prošlo vrijeme do god. 1826., kad je djelo tiskano. Körbler je ovdje zaboravio na treći faktor: državnu vlast, koja je davala na proučavanje svaku knjigu, prije no što bi dopustila, da se ona štampa. Baš taj treći činilac ovdje je prvi, koji je odigrao svoju ulogu.

Da pođemo kronološki. Treba odmah konstatirati, da je Jensen³⁴ već 1900., dakle 38 godina prije negoli je pisao Körbler, govoreći o

³⁰ Marković, o. c., 8, 9.

³¹ Marković, o. c., 9.

³² Alfred Jensen, Gundulić und sein Osman, Göteborg 1900., str. 200-201.

³³ Stari pisci hrvatski, knj. IX³, 89.

³⁴ Jensen, o. c., 200—201.

I. izdanju, upozorio, da je u knjižnici Male braće u Dubrovniku postojao Markovićev rukopis. Na istom mjestu Jensen kaže: »Redigiert war sie (= die erste Ausgabe. J. R.) von dem Franciskaner Ambrosio Markovich, dessen prachtvoll ausgeführte Handschrift in der Klosterbibliothek [in dem gedruckten Katalog N:o 99(338), nota Jensenova na str. 200] aufbewahrt ist, den Titel tragend: »Osman Isravgnen illiti Giva Gundulichja pjesan o Osmanu parvomu Zaru Otmanskomu, nadopugnena scivotom Osmanoviem pritecena, sdarscjagnima Pjevagnaa narscena, i isgovaragnima rjecji, i stvarji nenarucnieh sljedjena. U Dubrovniku god. MDCCCXX« (750 strana).

Ovo nam govori, da je Marković svoj rukopis svršio god. 1820., kako je na njemu i označio, da ga je tada predao knjižnici svoga samostana, i da iza ove godine (ili od svršena posla Markovićeve, pa možda i tokom 1820.) dolaze navaljivanja Antuna Martecchinija, da će rukopis štampati. Koliko je to nagovaranje trajalo, ne može se kazati. Ali kako znamo, Antun Martecchini je svoju molbu Kotarskom poglavarstvu u Dubrovniku predao prije 14. kolovoza 1821., jer tada je ono šalje u Zadar (v. točku 1. ove rasprave). Iako se iz sačuvana teksta ne može reći, da je bio priložen rukopis »Osmana«, premda bismo to morali pretpostaviti, jer se nije moglo tražiti rješenje za dopuštenje štampanja nečega, ako se nije priložio tekst, koji se želio tiskati. Ono, što nam nije posve jasno iz toga, nalazimo u odgovoru »Polizey Hofstelle« (v. t. 2. ove rasprave), gdje se kaže, da se »vraća rukopis« »stare hrvatske nacionalne junačke pjesme Osmanide«, što nam jamči, da je A. Martecchini odmah, dakle prije 14. kolovoza 1821., priložio molbi rukopis »Osmana« Gundulićeve u redakciji Markovićevoj.

Znamo iz Jensenova podatka, da je Markovićev rukopis »Osmana« datiran 1820., što znači, da je tada bio posve gotov, jer ga je gotova predao samostanskoj knjižnici. Iz dokumenata, koji su navedeni, znamo, da je Martecchini nagovarao Markovića, da mu izruči rukopis tokom dijela god. 1820. i prvih 6—7 mjeseci 1821., prema tome nastaje pitanje, da li je rukopis, koji spominje Jensen, onaj isti rukopis, koji je Martecchini priložio svojoj molbi i koji je dao, po odobrenju vlasti, u štampu? Na to se pitanje ne može odlučno odgovoriti. Kako znamo, da su austrijske vlasti uvijek vraćale priloge, znamo, da su ga one vratile Martecchiniju, ali da li je to onaj, koji je poslije tiskanja bio vraćen Markoviću, teško je reći. Zbog toga, mislim, da je moguće dvoje: 1) da je Marković poslije sporazuma s Martecchinijem, da »Osmana« tiska, zbog bojazni, da se rukopis ne bi izgubio, dao prepisati ili prepisao čitav rukopis, koji je poslao na cenzuru kao prilog molbi; 2) da je Marković novi rukopis »Osmana« za prilog molbi sastavio od dijelova, koje je imao ili koji su tokom rada nastali, a tome rukopisu prepisao predgovor, koji je datirao, poslije sporazuma s Martecchinijem, a prije molbe Martecchinijeve, 19. srpnja 1821.

Koja je od ovih dviju mogućnosti istinita ili istinitija, teško je kazati. Prema Körblerovim riječima³⁵ on misli, da je to autograf Marko-

³⁵ Stari pisci hrvatski, IX³, 74.

više, pa čak kaže, da je označeno i ono zaplijenjeno o Francuzima. Iako sve to može da stoji, još to ne znači, da je to rukopis »Osmana«, koji je bio predan cenzuri na odobrenje i iz kojega se tiskalo prvo izdanje.

Sad treba odgovoriti na pitanje, na koji se period vremena u radu Markovićevu oko rukopisa odnosi ono »pet godina«, što je Marković potrošio za sređivanje rukopisa, obrade života Osmanova, pisanje i sabiranje komentara i sastavljanje rječnika? Kako smo vidjeli, Körbler misli, da je to onaj period između 1821. i 1826. Ali to nije, jer nam je, poznato, da je rukopis s molbom Martecchinijevom šetao između Dubrovnika, Zadra i Beča (v. točke 1—6 ove rasprave).

Prema tome ono »pet godina« Markovićeva posla oko rukopisa mora se odnositi na period prije negoli je rukopis bio gotov, a to je, prije god. 1820. Znamo, da je Volantić umro 23. ožujka 1808., pa su njegovi nasljednici poslije toga naslijedili rukopis. Kad su ga prodali F. M. Appendiniju, teško je reći, jer ni Marković ne kaže određeno, a drugih podataka nemamo. Strah, da se djelo ne izgubi natjerao je Markovića, da prione uz »Osmana«. Iz pisma Markovićeva³⁶ vidimo, da mu je B. Albertini pomogao tražiti rukopis »Osmana« osobito poslije odlaska vojске«, t. j. francuske, a ta je otišla iz Dubrovnika 30. siječnja 1814.,³⁷ jer je bila konačenjem zauzela dio samostana. Poslije toga su sređivali franjevci, osobito B. Albertini, knjižnicu. Prema tome, jasno je, da je A. Marković čekao nekoliko godina (oko 6), da li će Volantićev prijepis i rad tko upotrebiti, pa kad je vidio, da se nitko nije javljao, onda je sjeo sam, da radi i sprema taj rukopis godine 1814., ali ne za štampu, nego za knjižnicu svoga samostana. On je na rukopisu radio »pet godina«, pa kako nema razloga, da mu ne vjerujemo, on je bio gotov 1820., kako svjedoči i njegov spomenuti rukopis.

*

Riješivši tako sva glavna sporna pitanja u svezi s prvim izdanjem »Osmana«, koja su se mogla objasniti, ostaje nam — da zatvorimo krug — progovoriti u najkraćim crtama o kritici, na koju je naišlo to izdanje, odnosno Gundulić sa svojim »Osmanom«.

U svojoj kratkoj kritici, koja je tada bila rijetkost u našoj staroj književnosti, Luko Stulli³⁸ poslije oduševljenih pohvala dubrovačkim latinistima osvrće se i na naše dubrovačko pjesništvo. O njemu Stulli kaže, da jedva dopire do Kleka i Sutorine, iako cijeni dubrovačko pjesništvo, pa odobrava da se ono tiska, da bi se ta važna baština sačuvala, u prvom redu zbog njihova jezika. Prelazeći na »Osmana«, Luko Stulli kaže, da je jedino, što to djelo ima od epopeje, da je pisano vrlo lijepim stihovima. On dalje kaže, da je radnja ove tobožnje epopeje — ako je ima — sve prije nego velika, plemenita i veli-

³⁶ Marković, Lettera, 6.

³⁷ Lujo Vojnović, Pad Dubrovnika, II, 195.

³⁸ L. Stulli, Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del 1667. di Gradi, Rogacci, Stay, Venecija 1827., predgovor. — M. Kombol, Kritika »Osmana« iz god. 1827. Spremnost, Uskrs 1944., br. 111—112, str. 12.

čanstvena. Protagonista, koji bi trebao da bude junak kova Ahilejeva, Enejina i dr., neki je nesretni sultan, vojskovođa bez sreće, vladar bez vrlina i mana, pa se zato nikome ne može svidjeti. Svi bi mislili kao i on (Stulli), kad bi se usudili misliti svojom glavom, i da se manje povode za mislima prošlog pokoljenja. Takvi se u svom strahu zgražavaju i na samu pomisao o kakvu istraživanju, kao da bi to moglo biti svetogrđe.

Osvrćući se na Stullijevu kritiku, moramo je u načelu pozdraviti, osobito njezine posljednje riječi, da je dužnost novih pokoljenja, da revidiraju starije, a pogotovo zastarjele sudove. S druge strane treba priznati, da je Stulli pogriješio hvaleći naše latiniste kao uzorke dobra pjesništva, podržavajući zaostalu misao, nesuvremeno gledanje o nekoj prednosti pisanja na tuđim jezicima, i to u Dubrovniku, gdje su pisci još u XVI. stoljeću bili svijesni načela: »Balje je prid svojim i malo bit poznat, nego se prid tuđim neznano izgubit« (Ranjina). Napokon, kao da Stulli nije znao, da je i prije njega dubrovačka književnost prešla, i to dosta daleko, Klek i Sutorinu, i postala cijenjena. Naročito to vrijedi za Ivana Gundulića, koji je pretjerano bio hvaljen i slavljen. Polazeći Stulli od starinskih zakona u gledanju na pojedine književne rodove, on je pošao daleko. Da je dosljedno zastupao mišljenje, koje je u načelu zdravo kazao, on bi bio već tada pokazao put za pravilno gledanje na Gundulića i njegova »Osmana«, ovako je njegova kritika ostala usamljena, a izdanja »Osmana« slijedila su demantirajući svoga kritičara kroz čitavo XIX. stoljeće. Tek u XX. stoljeću javlja se kritičko gledanje na Gundulićeva »Osmana«, ali do danas nije kazano koliko toliko definitivno mišljenje s raznih gledišta.

R é s u m é

LA PREMIÈRE ÉDITION DE L'OSMAN DE GUNDULIĆ (1826)

Fr. M. Appendini, qui a étudié à fond »l'Osman« de Gundulić, écrit que Džanluka Volantić (1749—1808), sous-secrétaire de la République de Dubrovnik, préparait en 1803 la première édition de »l'Osman«, complétée par Pjerko Sorkočević. »L'Osman« devait être édité par le libraire et imprimeur ragusain Antun Martecchini. Quoiqu'on a pu conserver dix feuilles imprimées de »l'Osman«, une question se pose encore: qui a rédigé et qui a fait imprimer ces feuilles.

Comment a-t-on publié la première édition de »l'Osman« en 1826? — Le 14 août 1821 la Préfecture de Dubrovnik a expédié la première demande de l'éditeur A. Martecchini où l'on demandait la permission d'imprimer »l'Osman«. Le 9 novembre 1821 la direction de police de la cour de Vienne envoya le manuscrit à l'imprimeur Martecchini avec quelques observations. Le 14 août 1822 Martecchini demande à Vienne des renseignements plus détaillés sur ces observations, probablement parce que le rédacteur n'avait pas très bien compris ce que le gouvernement voulait. La rédaction de »l'Osman« à Dubrovnik était achevée le 14 mai 1823 et Martecchini put envoyer le manuscrit à la Censure à Vienne; depuis la moitié de 1823 jusqu'au commencement de 1825 il n'y a aucun document concernant »l'Osman« dans les protocoles ni dans les index des archives d'état de Zadar, ce qui s'explique par le fait que les documents n'ont pas été conservés. Seulement dans le protocole du 20 janvier 1825, nous trouvons que Martecchini demande l'autorisation pour l'impression de »l'Osman«. Pendant ce temps le manuscrit était examiné par les rapporteurs et le gouvernement de la Province informa Sedlnitzki qu'à son avis on peut permettre l'impression de »l'Osman« (3 juin 1825). On ne connaît pas les noms de ces rapporteurs. L'arrêté comportant la décision de Sedlnitzki n'existe non plus. Mais cela n'a pas d'importance, car nous savons que »l'Osman« fut imprimé en 1826. On peut donc supposer que l'autorisation de Sedlnitzki a été donnée vers la fin de juin ou au commencement de juillet 1825 et que Martecchini l'aura reçu à la fin de juillet 1825. Il a fallu donc plusieurs années (du 14. août 1821. au juillet 1825) pour obtenir l'autorisation d'imprimer »l'Osman«. Le rédacteur de cette édition de »l'Osman« était Ambroz Marković, franciscain de Dubrovnik. Dans sa »Lettera sull'Osmanide« . . . Venezia, 1828, il décrit son travail rédacteur. Il a été amené à entreprendre ce travail par les écrits de F. M. Appendini publiés dans l'édition »Versione libera dell' Osmanide« . . . Dubrovnik, 1827. Étant donné que quelques années après la mort de Volantić ses héritiers ont vendu le manuscrit de »l'Osman« à une personne inconnue (Marković a appris plus tard que c'était F. M. Appendini), Marković décida de chercher les copies de »l'Osman« se trouvant dans le cloître des franciscains à Dubrovnik. Ayant trouvé une copie de Volantić et la copie des deux chants reconstruits par Pjerko Sorkočević, il a pu avec l'aide de quelques savants ragusains rédiger le manuscrit et en faire l'annotation. Son travail a duré cinq ans au bout desquels il a déposé son manuscrit à la bibliothèque du cloître. Quand Martecchini a appris l'existence de ce manuscrit, il a demandé à le faire imprimer. La préface de la première édition faite par Marković est datée du 19 juillet 1821, ce qui signifie que Marković avait déjà commencé ce travail dès 1814. Cette mise en point rectifie l'opinion énoncée par Dj. Körbler et d'autres d'après laquelle cette édition aurait été préparée entre 1821 et 1823.